

Voorwoord

VOORJAAR

‘Sinds het vertrek van mijn broer in 1962 heb ik nooit meer eendjes gevoerd,’ schrijft Marja Vuijsje elders in dit blad. Het is zo’n kernzin die blijft hangen na lezing van haar stuk. Ze zijn rijkelijk verspreid in deze voorjaarseditie van *De Scharrelaar*. Lees over die eerste geelgors van natuurjournalist Caspar Janssen. Veertien jaar geleden was dat, en hij is het nooit meer vergeten. ‘Het was het eerste sprankje vreugde, of vervoering, na een jaar van wanhoop en verdriet.’

Nee, ons kun je om een boodschap sturen.

Wijs schrijver-dichter Benno Barnard naar buiten, en de betekenis dient zich al snel aan: *Buiten de keukendeur ligt iets:/ een (zodra je je hebt gebukt)/ uit 'De oorsprong der soorten' gedonderd/ van cellen gemaakt onvoltooid ding./ Piepjong probeersel ter verbetering/ van het ongevederde niets,/ prefiguratie van een merel.*

Bij schrijver, dichter en literair criticus Kees 't Hart is het al niet minder onheilspellend: *Er ligt een vogel in de tuin/ Tegen het raam gevlogen/ Dood omlaag gevallen dood/ En zo hier neergevallen dood.*

Het is de prelude van zijn langgerekt gedicht ‘Het vogelkerkhof’.

En dan moet ‘roofvogelaar’ Rob Bijlsma nog volgen, met een als altijd tot in detail onderbouwd stuk met de opwekkende titel ‘Requiem.’

Zoek en zie een ijsvogel, en je moet er misschien maanden, jaren op teren. Want het is, zo lezen we: ‘altijd de vraag of en wanneer je een volgende zult zien. Waarmee bij iedere ijsvogel (en andere schaarse vogels) ook onmiddellijk de vraag opdoemt hoeveel ijsvogels je vergund zijn in het leven. Memento mori, meneertje: elke vogel kan je laatste zijn.’

Je zou kunnen zeggen dat de dood en ander onheil volop aanwezig zijn in deze *Scharrelaar*, en dat kunnen we niet ontkennen, al was het geen opzet. ‘Piepend en krassend zet het voorjaar in. De wind plukt aan ontstemde snaren van hoop en begoocheling,’ om met Hanny Michaelis te spreken.

Maar wanneer dat geluid zich aandient in een polyfoon koor met zulke gepolijste stemmen, betekent dat alleen maar dat ze samen één grote ode brengen aan het leven, aan de natuur of aan de kunst van het kijken – waarin ‘zelfs’ de pauw kan worden bezongen als de kroon op de schepping. Verrijkt met de verstilde houtsneden van Octavie Wolters bruist dit nummer van de levenslust, beschreven met pennen die glinsteren in het zonlicht. Dat is dan wel weer heel erg lente. Geniet ervan.

Redactie *De Scharrelaar*:

Emile Brugman

Caspar Dullaart

Jean-Pierre Geelen

Saskia van Loenen

Alexander Reeuwijk

Caspar Janssen

GEELGORS

We liepen over een zandpad in Midden-Limburg, schuin van het bos weg, langs akkertjes die waren omgeven door heggen. Het was begin april 2008, een sprankelende voorjaarsdag, de sleedoorns kleurden de bosranden nog zilverwit, terwijl de eerste meidoorns al in bloei stonden. Samen met een vriend liep ik zeven etappes van het Pieterpad, in zeven dagen, tot aan het eindpunt, de Sint-Pietersberg.

Op een driesprong van zandpaden, in een boompje, zagen we een vogel die we niet kenden. Een overwegend geel vogeltje. We keken nog eens goed, ik met mijn Hema-kijkertje. Dat hielp niet veel, maar we zagen wel de opvallende, oranje vlek op de rug van de vogel. Ik pakte mijn minivogelgids van *Elsevier* erbij. Bladeren en bladeren. Tot nu toe hadden we, als beginnende vogelaars, vooral ingespannen staan turen naar wat steeds weer vinken of mezen bleken te zijn. Maar dit, dit was een geelgors toch, volgens de foto in het boekje? Overleggen. Ja, zou het? Dat is best bijzonder toch? Ja, dat lijkt wel heel bijzonder, als het inderdaad de geelgors is. Nog eens kijken naar de beschrijving, en de verspreiding. Ja, de geelgors komt hier voor, kijk maar, hier, Limburg, een provincie met geelgorzen. En het landschap, dat klopt ook: bosranden, kleinschalig boerenland, hagen, struiken. En kijk, die oranjeroze stuit, geen enkele andere vogel heeft zo'n vlek. Zo drong het langzaam door: voor het eerst had ik min of

meer zelfstandig een vogel gedetermineerd die enigszins bijzonder was. Een vogel die ik voorheen niet kende.

Het moment staat nog altijd op mijn netvlies, en dat lijkt misschien vreemd voor een weliswaar leuke, maar ook weer niet wereldschokkende gebeurtenis van veertien jaar geleden. Pas later begreep ik waarom ik zo vaak moest terugdenken aan het moment. Het was het eerste sprankje vreugde, of vervoering, na een jaar van wanhoop en verdriet. Onze wandeltocht had een trieste aanleiding: de recente dood van mijn driejarige dochter Dolores. Om niet thuis tegen de muren op te lopen had ik voorgesteld om een week op pad te gaan.

Bewegen, overzicht, ruimte, buitenlucht, grond onder de voeten, de ene voet voor de andere zetten, opnieuw leren lopen. Zoiets. Mijn vriend offerde zich op, en samen bedachten we dat we voor de afleiding onderweg onze vogelkennis zouden opkrikken. En dit was het eerste moment dat er weer vooruitgang was, een nieuw teken van leven, kleur, in de vorm van een geelgors in een boompje.

In de jaren na onze wandelweek ging ik in de krant over natuur schrijven. Dat was al een ontluikende interesse, maar ik stortte me er nu volledig op. Bewust, om niet met menselijk leed geconfronteerd te worden, wat me al te zeer aangreep, en om me anderzijds niet te hoeven ergeren aan vermeend menselijk leed. Vreemd genoeg had ik bedacht dat natuur een onzijdig onderwerp was, waarmee ik thema's als leven en dood zou kunnen vermijden. Niets is minder waar natuurlijk. Maar het ging in ieder geval niet over leven en dood bij mensen, althans niet direct, niet op korte termijn. Schrijven over natuur was voor mij: schrijven in de luwte.

Het onderwerp waar mijn hoofd en hart vol van was meed ik. Het was te erg en te persoonlijk, vond ik. Maar soms kon ik er niet helemaal omheen. Als Dolores echt in mijn gedachten was,

formuleerde ik zo dat alleen ingewijden het merkten. Zo schreef ik, alweer jaren geleden in een column, over mijn droefheid bij de aanblik van een korenveld dat ik bij verrassing aantrof midden in een natuurgebied in Overijssel. Het was een warme, zonnige namiddag, en over het veldje hing een blauwe gloed van korenbloemen, met af en toe een rood element in de vorm van een klaproos. Een plaatje, kortom, om verrukt van te worden, want dit soort korenveldjes bestaat nauwelijks nog.

Maar ik werd er dus verdrietig van. Niet weemoedig, dat had ook gekund, maar verdrietig. In het stukje kwam ik op omslachtige wijze, via *The Catcher in the Rye* en Van Goghs korenvelden met onweerslucht en kraaien, schilderijen uit de laatste weken voor zijn dood, tot een cryptische afsluiting:

Wel begreep ik opeens, daar aan de rand van het korenveld, dat ik zelf was gegrepen door het ondraaglijke besef van de kwetsbaarheid en de broosheid van het allerdierbaarste, dat ik treurde over een schitterende, in de knop gebroken bloem. En dat ik vurig verlangde dat er echt zoiets had bestaan als een vanger in het koren, het liefst in de persoon van mezelf, die deze schone onschuld van het ravijn had kunnen redden.

En zo ging het vaker. Toen een aantal van mijn natuurverhalen gebundeld werden in een ogenschijnlijk vrolijk en luchtig boek – titel: *Ontpopt* – vond ik dat ik de cryptische passages in sommige teksten moest verklaren. In een kort nawoord schreef ik over de dood van Dolores. Dat ze overleed aan een hersentumor, dat ze ziek werd op haar tweede en stierf toen ze net drie was. En vooral dat ze in al mijn verhalen op de een of andere manier aanwezig was.

Ik merkte al snel dat het nawoord van twee pagina's de rest van het boek overschaduwde, of overvleugelde. Ook mensen, zelfs natuurliefhebbers, kunnen zich vooral inleven in de eigen

soortgroep, en daarna pas in andere diersoorten. Zelf zit ik niet anders in elkaar. Een dode vogel is minder erg dan een dode dochter. Zo erg zelfs dat de twee op papier moeilijk te verenigen zijn, als gelijke grootheden althans.

Het verdriet bleef, maar werd in de loop der jaren minder virulent. Een permanente ruis op de achtergrond, die steeds minder vaak opzwol tot oorverdovend lawaai. Ik bleef over natuur schrijven, ik kon me er soms zelfs over opwinden, ik leerde over de samenhang der dingen, ik leerde meer over vogels, en ook over de geelgors. Ik bleek het jagen op soorten niet zo interessant te vinden, maar het verband tussen landschap en vogels wel. Ergens lopen en vermoeden dat het typisch een gebiedje was voor de blauwborst, de waterral of het paapje, en dat er dan, verdomd, een blauwborst, een waterral of een paapje tevoorschijn kwam.

Een lievelingsvogel aanwijzen kan ik nog altijd niet, maar ik geloof nu wel dat een vogelsoort een speciale betekenis kan krijgen. Altijd als ik een geelgors zie of hoor, denk ik aan Dolores, dat gaat vanzelf, ik kan er niet omheen. Ik zou de symboliek flink op kunnen rekken door Beethovens *Vijfde Symfonie* erbij te betrekken. De zang van de geelgors lijkt wel wat op de eerste tonen van die symfonie: tatatadáh... Dat de componist de geelgors in zijn hoofd had bij het schrijven van die eerste vier noten is een fabel, een vaak herhaalde en aantrekkelijke fabel. Wel zei Beethoven over die eerste vier noten: 'Het noodlot klopt aan de deur.' Zo zou ik die zang van de geelgors kunnen interpreteren, als aankondiging van het noodlot. Maar dat deed ik niet, misschien omdat het noodlot al had toegeslagen voordat ik de geelgors leerde kennen. De geelgors stond voor mij symbool voor het begin van de verzoening met het noodlot.

Natuurbeschermer Maria Quist sprak in dit verband van 'troostvogels', in haar gelijknamige boek, dat ze schreef na het

verlies van haar zoon. Ze doelde daarbij op vogels in het algemeen, maar heel specifiek zou ik de geelgors wel mijn troostvogel kunnen noemen. Het wonderschone *Verdriet is het ding met veren*, van Max Porter, las ik natuurlijk ook. Daarin speelt een kraai een rol in de rouwverwerking. Bij mij verschoof de symboliek van de geelgors in de loop der jaren richting hoop, vooruitgang, perspectief, heling. De geelgors werd mijn eigen heelvogel, om het maar eens op zijn zachtst te zeggen.

Ik had het slechter kunnen treffen met de geelgors. Hoe meer ik leerde over de vogel, hoe tevredener ik was met onze toevallige ontmoeting, op de juiste plaats op het juiste moment.

Dertig jaar eerder was ik wellicht gestuit op de ortolaan, ook een prachtig vogeltje, die zich thuis voelt in precies hetzelfde kleinschalige cultuurlandschap. Maar met de ortolaan is het slecht afgelopen, die is als broedvogel uitgestorven in Nederland. De ortolaan had misschien beter gepast bij een vogel die verlies perfect symboliseert, maar dat was natuurlijk ondraaglijk geweest.

De geelgors dus. Je zou het een akkervogel kunnen noemen. Een boerenlandvogel. Ik schreef jaren geleden een portret van de vogel, aan de hand van een interview met vogelonderzoeker Arend van Dijk, die 's ochtends vaak wakker werd met de zang van de geelgors, in zijn huis op een landgoed in Zuidwest-Drenthe. Bij hem in de buurt was het landschap vaak nog ideaal voor de geelgors. 'Dit landgoed is dat zeker,' vertelde Van Dijk. 'Alles is klein, daar komt het op neer. Kleine akkertjes, kleine weilandjes, een bosje hier, een heideveldje daar. Een stukje open, een stukje dicht, een beetje nat, een beetje droog. Met kruidenrijke akkerranden, houtwalletjes, heggen, zandweggetjes, singels met bomen. Dat heeft de geelgors allemaal nodig: een hoge plek om te zingen en een lage plek met ruigte, met bramen

en brandnetels, om veilig in te broeden. En voldoende voedsel: granen, grassen, wilde planten en insecten in het broedseizoen.'

Een vogel, kortom, die voorkomt in een type landschap dat uit een groot deel van Nederland is verdwenen. Wellicht ging het mis, zei Arend van Dijk, toen het prikkeldraad werd uitgevonden en de natuurlijke veekeringen verdwenen. Tot aan de Tweede Wereldoorlog was de geelgors nog een broedvogel in alle provincies. Hij kwam zo algemeen voor dat hij vele volksnamen kreeg: goudmus, geelmuske, heikneuter, schrijver, geelgierst, duuk, drifter.

Maar in West-Nederland is de geelgors als broedvogel al een jaar of dertig uitgestorven, daar groeit een generatie mensen op zonder de vanzelfsprekende aanwezigheid van de gele geus, de geelvink, de gele haverkneu... Ook de volksnamen zullen uiteindelijk in vergetelheid raken. De gladgetrokken veenweidegebieden, de grote akkers, de schaalvergroting, de monoculturen, landbouwgif, het verdwijnen van onkruid en rommelhoekjes, allemaal oorzaken van achteruitgang. Ook voedselgebrek in de winter speelt een rol. Akkers worden tegenwoordig direct na de oogst omgeploegd, dus blijven er geen zaden en onkruiden liggen. Dus neemt de wintersterfte toe.

Toch is de geelgors nog niet bedreigd. In Drenthe en in Zuidoost-Groningen ging het juist opmerkelijk goed in de laatste twintig jaar. Wellicht door de aanleg van wintervoedselveldjes, door bevlogen akkervogelbeschermers. Op landgoederen, waar soms nog ruimte is voor kleinschalige landbouw, houden geelgorzen ook stand, of komen zelfs terug.

En wat ik zelf intussen ontdekte: ik hou van het landschap waarin de geelgors gedijt. In de afgelopen jaren liep ik veel door Nederland en ik merkte dat ik me vooral thuis voelde in dat intieme landschap, het kleinschalige boerenland, met houtwallen,

bloemrijke graslandjes, met heggen, hagen, zandpaden, akker-tjes, geriefbosjes. Romantisch, zullen mensen zeggen, onrealis-tisch, maar ik zie het als noodzakelijk, een landschap waarin zowel ruimte is voor planten en dieren als mensen. Geen muse-umlandschap, maar wel een levend landschap, waar voedsel wordt geproduceerd zonder dat het leven wordt buitengesloten. En zo begon ik in de geelgors een geestverwant te zien, de vogel had dezelfde smaak als ik, waar de geelgors was vond ik het mooi en was het zoals het zou moeten zijn: af, compleet, heel.

En ja, natuurlijk dook Dolores weer op als ik de geelgors zag of hoorde. Bij Noorbeek, rond het Noordal, in het uiterste puntje van Limburg, een van de mooiste plekjes van Nederland, zong de geelgors op een paaltje, een mannetje, in vol ornaat, het gele kopje fier omhoog. Op een landgoed in de Achterhoek, waar alles in het teken stond van biodiversiteit, daar zong hij weer, de geelgors. Daar was Dolores weer. Hier was het mooi, en af. Zo zou het overal moeten zijn.

Zo werkt het blijkbaar bij rouwverwerking: er komen projec-tie, symboliek en escapisme aan te pas. Mijn vriendin, de moe-der van Dolores, heeft een klein tuintje, waar in de winter altijd een roodborstje rondscharrelt. ‘Dat is Dolores,’ zei ze laatst, re-soluut. En ik probeerde me te herinneren hoe wij in de laatste gesprekjes met Dolores de hemel hadden ingekleed, hoe we het onvermijdelijke onderwerp probeerden te vermijden, hoe we over engeltjes spraken, en over vogeltjes, en over hoe dat alles eigenlijk gewoon in elkaar overvloeide. Hoe we eigenlijk die he-le dood wegmasseerden.

Bij het dorp waar ik opgroeide, Bemmeler, liep ik op de Doornik Natuurakkers, waar geprobeerd wordt om de soorten van het boerenland terug te krijgen. Met als belangrijkste doelsoort: de geelgors. Want als de geelgors terug is als broedvogel klopt het weer, dan is alles weer heel. En even voelde het alsof ze Do-lores zelf terug wilden brengen.

